

Dinî Araştırmalar, Eylül-Aralık 2000, C. 3, s. 8

Hegel’de “Tanrı Öldü” Sözünün Anlamı

Naim ŞAHİN*

Acaba Hegel, “*Tanrı öldü*” sözüyle neyi ifade etmek istiyordu? Eğer Tanrı öldüyse, -söz konusu din Hristiyanlık olduğuna göre- bu, teslisteki “baba” mı, yoksa “oğul” mu? Bu söz esasen Hegel’e mi aittir? Yoksa Hristiyanlık’a ait bir inanç esası mıdır? Hegel’e ait ise, o bir ateist midir? Bu yazımızda bu vb. sorulara cevaplar bulmaya çalışacağız..

Hegel’in “Din Felsefesi Üzerine Dersler (Vorlesungen Über die Philosophie der Religion)” adlı eserinde zikrettiği¹ XVII. y.yılın Karfreitag² şarkısında şu ifadeler bulunur:

“*O grosse Not* (Ne büyük sıkıntı)

Gott selbst ist tot (Tanrı kendisi öldü)

Am Kreuz ist es gestorben (O haçta öldü)”.

Aslında “*Tanrı öldü*” sözüne iman Protestanlık inancının iman esaslarından birisidir. Bu sözle ilgili olarak Protestanlık mezhebinin kurucusu olan Martin Luther; “Tanrı kendi tabiatında ölmez. Fakat O, sadece insanla bir fertte birleşir, bu ise

* *Yard.Doç.Dr.*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1 Hegel, *Vorlesungen Über die Philosophie der Religion IV*, hrsg. G.Lasson, Verlag Felix Meiner, Hamburg, 1966, s.172.

2 Paskalyadan önceki Cuma günü.

3 Hans-Dieter Ueltzen, “*Gott selbst ist tot*”, *Evangelische Theologie, Zweimonatschrift*, 36.Yahrgang, Chr.Kaiser Verlag, München, 1976, s.565.

Tanrı'nın ölümü demektir"³ diyerek Tanrı'nın ölümünü bu şekilde kabul etmenin, aslında yaşayan ve canlı olan bir Tanrı'ya iman olduğunu belirtir.⁴

Ama "*Tanrı öldü*" sözü günümüzde imandan ziyade bir inançsızlığın ifadesi değil midir? Ve sadece ölen bir Tanrı'dan söz etmekle bu inanç, konusunu ve temelini kaybetmez mi? Bu teolojik cümle kendi asli manasında nasıl anlaşılmalıdır? "Eğer günümüzde ateizm kimden kaynaklanmaktadır diye bir soru sorulacak olsa bu "*Tanrı öldü*" sözüyle Hegel'dir" diyen Günther Rohrmoser'in⁵ iddia ettiği gibi ateizmin kaynağı Hegel midir?

Diğer taraftan bazı teologlar bu sözü kendi ilâhiyat anlayışlarına sokmayı da denemişlerdir. Mesela Amerikalı Teolog Hamilton; "Tanrı'nın ölümü bizim tarihimizde olmuş açık bir olaydır. Protestanlık inancına böyle temel koymayı istemek tamamen mümkün olmasaydı, bu sözler teolojik bir tesisin temelini kurmaktan vazgeçerdi" demektedir.⁶

Hegel hakkında ciddi çalışmalarıyla tanıdığımız Alman Hans Küng "*Tanrı öldü*" sözüyle ilgili olarak şu şekilde bir yorum yapmaktadır; "İsa'nın hayatı Tanrı'nın Tarihi'nin kendisidir. Eğer Hegel için, İsa'nın hayat ve ölümünde bir tek insanın ölümü ve hayatı söz konusu olsaydı, o zaman, bu onda özel bir düşünce olmazdı. Tabii ki, bu korkunç sır, aynı zamanda ölümdür ve doğrudan doğruya Tanrı'yla ilgilidir."⁷

Hegel'de "*ölmek (sterben)*" kavramının; nefsin ölümü, bedeninin ölümü ve Tanrı'nın ölümü gibi farklı anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz.

Bunlardan birincisi, inananların yapmış olduğu ayin (Gottesdienst) ve ibadetlerde (Kült) gerçekleşen ölüm, yani nefsin ölümüdür. Ona göre ibadetler sadece Tanrıyla olan bir ilişki ya da bilgi değil, -çünkü Ruh (Geist) burada insanda gerçekleşir ve güncelleşir- bilakis güvence veren bir eylemdir ki, Tanrı tarafından kabul edilsin. Kült'ün en basit biçimi, iç kült yani mistik, zikir (Andacht) ve Tanrı'yla birleşmedir. Şuurun en son hali; kendisini Mutlak Ruh (Absoluter Geist)'un hayatına yönlendirmesidir.⁸

4 Christian Link, "*Gott ist selbst tot*", Theologische Studien, Theologischer Verlag, Zürich, 1974, s.14.

5 Günther Rohrmoser, "*Ateismus und Dialektik bei Hegel*", Studium Generale, Zeitschrift und Einheit der Wissenschaften ihre philosophischen Grundlagen und ihre Konsequenzen, Vo.21, Verlag Spinger, Berlin-Heidelberg-Newyork, 1968, s.916.

6 Link, a.g.m.,s.12.

7 Hans Küng, Menschenwerdung Gottes, R.Pipper GmbH., München, 1989, s.453.

8 Otto Reidinger, Gottes Tod und Hegels Auferstehung, Lutherisches Verlagshaus, Berlin-Hamburg, 1969, s.52.

Bu durumda Hegel’de nefsin ölümü yani iç ölüm; zıtlığın, çelişkinin ortadan kalkması, insanın kendinden emin olması, Tanrı’yla bir olup O’na yükselmesi, bu sevinci hissetmesi ve bilmesidir. Böyle yapmakla insan nefsini öldürür ve Tanrı’yla bir olur.⁹

İkinci olarak Hegel ölümü, bedeninin ortadan kalkması olarak anlar. Ona göre, insan için ölmek; sonluluğun bir kaderi, insan olmanın en yüce delilidir.¹⁰ Ölüm insan için bir son değil, bizzat yeni bir hayatın başlangıcı ve dirilişidir.¹¹ Çünkü ölüm süreci Tanrısal tabiata sadece bir geçiş noktası olarak kabul edilir ki, bu geçişle Geist’in kendisiyle bir uzlaşma durumuna gelinir. Gerçi Hegel’e göre ölüm, zamana bağlı olarak değerlendirilirse bu bir çeşit yok olma, sonlandırma anlamına da gelir.¹² Ancak bu ölüm Tanrı’yla bir birlik de meydana getirir ve Tanrı’yla insan özdeşleşirler. Sonlunun (insan) ölümü denilen bu şey Geist tabiatında herhangi bir değişiklik meydana getirmeksizin Tanrı’nın belirleniminden başka bir şey değildir.¹³ Bu ölümden insanın sonlu özbilinci Tanrı’yla birliğini garanti altına almıştır. Bu bir çeşit sonlunun sonsuzda yokluğunu ifade etmesidir ve bu ölümün bir amacıdır.

Hegel “Das Leben Jesu” adlı eserinde Hz. İsa’nın bir insan olarak ölümü ve tekrar dirilişi hakkında şu bilgilere yer verir: “İsa’nın ölümünden sonra onun genç arkadaşları, çobanı olmayan koyunlar gibiydi. Onların bir arkadaşı ölmüş, onlara İsa’nın İsrail oğullarını kurtaracağını ümit ediyorlardı. Fakat bu ümit İsa’nın ölümüyle sona ermişti. O, her şeyi kendisiyle birlikte mezara götürmüştü. O’nun ruhu onlara geri gelmedi. Ölümünden iki gün sonra İsa dirildi, Kutsal Ruh (Heiliger Geist) onların üzerine geldi ve yeniden diriliş, onların inanç ve kutsallıklarının temeli oldu. Dirilişin tesiri o kadar etkili oldu ki, inançlarının odak noktasının olayı olduğu için, bu inanç zorunlu bir ihtiyaç oldu. Onların dini inançları İsa’nın şahsına bağlı kaldı. İsa onların hayatlarının inanç bağı oldu. Vahyedilmiş olan bir biçimde Tanrı İsa’da gözüktü ve böylece İsa’nın şahsı onlara bir bedende birliği gösterdi.¹⁴

İsa yaptığı ve söylediği şeyleri kendisinin yapmadığını, bunların kendi düşüncesi olmadığını, hepsinin babadan geldiğini söylemişti. O, kendini bu yüzden Tanrı

9 Reidinger, a.e., s.54.

10 Hegel, Vorlesungen Über die Philosophie der Religion III, hrsg., Walter Jaescke, Verlag Felix Meiner, Hamburg, 1984, s.59.

11 Küng, a.g.e., ss.420-421.

12 Hegel, a.g.e., s.59.

13 A.e., s.61.

14 Hegel, Das Leben Jesu, Verlegt bei Eugen Diederichs, Jena, 1906, s.161.

değil, Tanrı'nın oğlu olarak adlandırmıştır.¹⁵ Sonlu ile sonsuz arasındaki bu münasebet, şüphesiz kutsal bir sırdır, çünkü o hayattır ve hayatın sırrıdır.¹⁶

Hegel, yukarıda Hz. İsa'nın bir insan olarak öldüğünü, dirildikten sonra ise Tanrısal ruhla bir birlik oluşturup, dirilişin insanlarda kesin tecrübi bir inanç oluşturduğunu belirtmekte ve ölümden sonra bir hayatın var olduğunu ifade etmektedir. Bu kutsal bir sırdır. İşte bu kutsal sirlardan sonuncusu, uzlaşmanın sağlandığı ve Tanrı'nın birinci ölümü ile ilgili olanıdır.

Hegel gençlik yıllarında kilisenin öğretilerine açıktan açığa tenkitler yapmış bir filozoftur. Bu dönemde onun için özellikle Tanrı bir problemdir. Bern döneminde ev öğretmenliği yaparken bu mütereddit durumu gözden kaçırmamaktadır. 31.08.1795'te çağdaşı olan Schelling'e yazdığı bir mektupta "Tanrı'ya yaklaşmak ne demektir? Bu hala benim için bir problemdir" demektedir.¹⁷ Sonraki dönemlerinde O, Hıristiyanlığı yeniden ele alarak yorumlayarak, aklileştirme cihetine gitmiştir.

Ona göre Tanrı "baba" olarak başlangıçta (I.formda) soyut bir kavramdır ve pozitifdir. O kendine yabancılaşarak negatif olmalıdır.¹⁸ Gerçek hayat en yüce sonluluk değil, bilakis ölüm ve bu en yüce Negation (olumsuzlama)'dur. Tanrısal İde'nin en yüce yabancılaşması, O'nun kendinden feragat etmesi ve kendisinin ölümüdür. Bunu Hegel "Tanrı öldü, Tanrı'nın kendisi öldü"¹⁹ şeklinde ifade eder. Tabii ki bu, Hegel için korkunç bir tasarımdır.²⁰ Tanrı burada sonluda (İsa veya tabiatta) gözükmiştir. Diğer bir ifadeyle, Tanrı sonluyu yaratmıştır. İşte Tanrı'nın sonluyu ortaya çıkarıp orada gözükmesi ve kendi asli tabiatına yabancılaşması Tanrı'nın (I.-formdaki) ölümüdür.²¹

Konuyla ilgili olarak aklımıza şöyle bir soru gelebilir: "Ölümü bir çeşit yok olma anlamında kullanırsak, o zaman bu Tanrı'nın yok olması anlamına gelmez mi?" Filozofa göre, hayır! Tanrı'nın yok olması anlamına gelmez. O buradaki ölümden Tanrı'nın sonluyu yaratmasını Tanrı'nın Geist (ruh) halinden tabiat haline, madde haline dönüşmesini anlar. Tabii ki burada karşımıza bir başka problem daha çıkmaktadır. O da "Acaba Tanrı tabiatı yaratması için kendi tabiatına yabancılaşmak zo-

15 A.e., s. 189.

16 A.e., s.190.

17 Küng, a.g.e., s.140.

18 Hegel, Vorlesungen I, s.104.

19 Hegel, Vorlesungen III, s.60.

20 A.e., s.60.

21 Hegel, a.e., s.62; Ayrıca bkz. Gerhart Dulkeit, Die Idee Gottes. Im Geiste der Philosophie Hegels, Verlag Hermann Rinn, München, 1947, s.59.

runda mıdır? Sıfatların rolü yok mudur?" Bu konuyu bir başka çalışmamızda ele almayı düşünüyoruz.

Bu ölümden insan olan İsa, diğer taraftan Tanrı'nın da oğlu olmuştur. Çünkü Tanrı İsa'da insan olarak tecelli etmiştir.²² Bunun sonucu olarak da; İnsan bir Tanrı, Tanrı da bir insan olmuştur.²³

Burada ikinci bir ölüm daha vardır. O da filozofun korkunç, kepezelik ve dehşetli bir olay olarak nitelendirdiği Tanrı oğlu İsa'nın çarmıhtaki ölümüdür.²⁴

Tanrı (birinci formda) İsa'nın bedeninde (veya tabiatta) gözüktüğünde bu, O'nun birinci ölümü yani, En Yüce Negation'du. Bu ölümden;

1. Tanrı; ruh olarak genel ve mükemmel olan halini korumaktadır. Yani O, İsa'da gözükmek veya tabiatı yaratmakla bu mükemmeliğinden bir şey kaybetmemiştir. (Lambanın etrafını ısıtıp kendisinden bir şey kaybetmediği gibi).

2. Bu kendine yabancılaşmada iki varlık oluşmaktadır. Bunlardan biri Tanrı, diğeri ise tabiattır. Hegel'e göre bu varlığın birbiriyle uzlaşması gerekir. O, bu düşüncesini şu şekilde ifade eder: "Tanrı İsa'dadır (dolayısıyla tabiattadır). O, dünyayı kendisiyle barıştırıp uzlaştırmalıdır. Böylece Tanrı kendisine döner. Çünkü Dünyasız Tanrı, Tanrı değildir."²⁵ Tanrı'nın İsa'nın bedeninde (tabiatta) tezahür etmesi demek, olumsuzluğu (Negation) ortaya koymak demektir. Hegel'e göre bu olumsuzluğun ortadan kaldırılması gerekir. Dolayısıyla insanî olanın (olumsuzun) yok edilmesi gerekir. Bu, Ruh (Geist)'un hakiki bilinci için gereklidir. Bu durumda Tanrı'nın oğlu İsa'nın ölümü zorunlu hale gelmektedir. Bu ölüm İsa'ya bir mühürdür, daha ziyade İsa'nın hayat ve ölümü programın gerçekleşmesidir.²⁶

Hegel'e göre bu program şu şekilde tezahür eder; Genel İde olan Tanrı'nın hükümranlığı fertle hakikate girer ve Tanrısal İde olarak tarihe geçer, dolayısıyla bu bir ferdin tarihi değil, bizzat kendinde olan Geist'in kendini varoluşa geçirdiği gerçek tarih olur, bu da Tanrısal Tarih'tir. İsa'nın ölümü, İsa Tanrısal Tarih'te bir an (moment)'dir.²⁷

İsa'nın ölümü, diğer bir ifadeyle Tanrı'nın bu ikinci formdaki ölümü olumsuzun olumsuzluğunu ortaya koymak demektir. Olumsuzun olumsuzluğu (Negation

22 Hermann Nohl, Hegels Theologische Jugendschriften, Minevra GmbH, Frankfurt/Main, Tübingen, 1907, s.309.

23 Küng, a.g.e.,418.

24 Hegel, Vorlesungen III, s.60.

25 Hegel, Vorlesungen I, hrsg., G.Lasson, s.142; Reidinger, a.g.e.,s.55.

26 Küng, a.g.e., s.452.

27 Hegel, Vorlesungen III, s.61.

der Negation) veya ölümün ölümü hayat olup, Mutlak olana dönüştür ve bu da “En Yüce Aşk”tır.²⁸ Bu aşamada ikilik ortadan kalkmış ve Mutlak uzlaşma meydana gelmiştir. Bu ise insanın zıddının Tanrı’ya kaldırılışdır ve insanın da Tanrı tarafından kabul edilmişdir; tarihin bütünüdür; dolayısıyla İsa’nın hayatının Tanrı’nın tarihi haline gelmesidir.²⁹

Netice itibariyle Hegel ölümü, bir son veya yok olma olarak ele almıyor, aksine yeni bir hayat ve diriliş olarak kabul edip Aşk’la özdeşleştiriyor. Ölüm onda başlangıç ve son itibariyle aşka dönüşüyor. Yine o, bu düşünceleriyle çarmıhta yaşanan ve kepezelik olarak adlandırdığı İsa’nın ölümünü ise bir çeşit zafere dönüştürüyor. Ondaki “Tanrı öldü” sözünün anlamı yukarıda zikredildiği gibi bir çeşit Tanrı-insan, Tanrı-tabiat birliğinin sağlanmasını ifade etmektedir, yoksa Özbilincin (Selbstbewusstsein) ortadan kalkıp yok olmasını değil.

Hegel bu problemle ilgili düşüncesini şu cümlesiyle özetlemektedir: “Burada Mutlak öldü, Tanrı öldü, herkes bunu söyledi; yoksa şunu değil, ‘Tanrı yoktur.’³⁰ Bu düşünceleriyle Hegel’i ateist olarak nitelendirmekten ziyade ruhçu panteist olarak nitelendirmek daha uygun düşer kanaatındayız.

BİBLİYOGRAFYA

- HEGEL, G.W.F., *Vorlesungen Über die Philosophie der Religion III, Bd.IV*, hrsg. G.Lasson, Verlag Felix Meiner, Hamburg, 1966,
- _____, *Vorlesungen Über die Philosophie der Religion I-III*, hrsg., W.Jaeschke, Verlag Felix Meiner, Hamburg, 1983.
- _____, *Das Leben Jesu*, Verlegt bei Eugen Diderichs, Jena, 1906.
- DULCKEIT, Gerhart, *Die Idee Gottes.Im Lichte der Philosophie Hegels*. Verlag Hermann Rinn, München, 1947.
- JAESCHKE, Walter, *Die Religionsphilosophie Hegels*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1983.
- KÜNG, Hans, *Meschenwerdung Gottes*, Verlag R.Pipper GmbH., München, 1989.
- LINK, Christian, “*Gott selbst ist tot*”, *Theologische Studien*, Theologischer Verlag, Zürich, 1974.

28 A.e., s.61.

29 Küng, a.g.e., s.453.

30 Walter Jaeschke, *Die Religionsphilosophie Hegels*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1983, s.65.

REIDINGER, Otto, **Gottes Tod und Hegels Auferstehung**, Lutherisches Verlaghaus, Berlin- Hamburg, 1969.

ROHRMOSER, Günther, "Ateismus und Dialektik bei Hegel", *Studium Generale*, Zeitschrift und Einheit der Wissenschaften ihre Philosophischen Grundlagen und ihre Konsequenzen, Vol.21, Verlag Springer, Berlin-Heidelberg-Newyork, 1968.

UETZEN, Hans-Dieter, "Gott selbst ist tot", *Evangelische Theologie*, Zweimonatschrift, 36. Jahrgang, Chr.Kaiser Verlag, München, 1976.

